

**ПРЪСТЕН-ПЕЧАТ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКИТЕ
ПРОУЧВАНИЯ НА ЦЪРКВАТА “СВ. ДИМИТЪР” В
АРБАНАСИ, ВЕЛИКОТЪРНОВСКО**

МИЛЕНА СТАНЧЕВА

През късното средновековие по-заможните търговци, занаятчии, както и част от духовниците са притежавали лични печати, най-често под формата на пръстени¹. Обикновено на тях са изрязани надписи на български или гръцки език, съдържащи името на притежателя, нерядко придружено с година. През 17–19 век са разпространени пръстените, състоящи се от халка и касетка, в която е монтирана осемстенна гема. Именно такъв екземпляр бе открит при проучванията ни на църквата “Св. Димитър” в с. Арбанаси през последния археологически сезон².

Пръстенът има плоска златна халка (диаметър 19 мм), ажурна при плочката³. От едната страна на халката личат следи от стара репарация – поради счупване халката допълнително е била прикрепена към касетката⁴. Касетката е осемстенна (16x15 мм), а в нея е поставена гема от тъмнозелен камък със същата форма (12x11 мм). Върху плоската повърхност на камъка са изобразени двойка гълъби, представени в профил, с допрени човчици и разперени крила (Обр.1). Те са стъпили върху венец, поставен над кошница с трапецовидна форма. Над главите на гълъбите е представена корона. Под кошницата в негатив е написана година: “1789”. От двете страни на кошницата се четат буквите “А” и “N”, а от двете страни на короната: “Д” и “К”. Върху обратната страна на касетката е гравирани ромб, от който лъчеобразно излизат връзани прави линии. Скъпите материали, прецизната изработка, симетричната композиция и калиграфското изписване на буквите свидетелстват едновременно в полза на високото майсторство на ювелира и доброто социално положение на собственика. Пръстенът няма конкретна среда на откриване – бе намерен в насип, където вероятно е попаднал случайно в миналото, при прекопаването на някоя от гробните ями на некропола⁵.

Като форма, декорация и функция пръстенът намира паралели от разнообразни материали от същия период. Подобен пръстен-печат с много близки размери е открит при разкопките на църквата “Св. Димитър” в Пороище, Разградско – той е изработен от сребро има гладка плоска халка, която е ажурна в двата края⁶. Осмогълната му плочка е запоена към халката. В горната част

на плочката е гравирана корона, а под нея – две птичета, обърнати едно срещу друго. В двете странични на короната полета са изрязани негативно буквите “С” и “К”, чиито краища са ограничени с напречни хастички. На обратната страна на плочката има меандровиден орнамент в ромб, от който излизат лъчеобразно прави линии. Пръстенът е открит в гроб заедно с девет монети, три от които са на Махмуд I (1730-1754 г.)⁷.

Възможно ли е идентифицирането на притежателя на разглеждания златен пръстен-печат? Негативното изписване на годината подсказва, че и буквите най-вероятно са поставени в обратен ред. За правилното им прочитане обаче е необходимо да се разрешат поне още два проблема: 1) кои и колко от имената на притежателя са представени; 2) как трябва да се разчитат буквите: на редове или в колонки?

Обр.1. Пръстен-печат от с. Арбанаси.
(Фотограф З. Николов)

Обр.2. Релефен отпечатък на пръстена от с. Арбанаси.
(Фотограф З. Николов)

Според отпечатъците, събрани и изследвани от Анна Рошковска върху преписки и документи, печатите с 4 симетрично поставени букви в негатив съдържат съкращенията от личното (горен ред) и бащиното/фамилното име на собственика (долен ред), а при част от тях се указва и година⁸. Такива са личните печати на Стоян Тодоров от 1841 г.; Христо Вълкович от 1834 г.; Николчо Димитров от 1840 г.; Христо Рачков от 1842 г.; Христо Пенчов от 1841 г. и др.⁹. Последните два екземпляра, макар и с около 50 години по-късни, са много близки до пръстена от църквата “Св. Димитър” в Арбанаси не само заради представянето на двойките букви и изписването на година, но и заради сходната иконография – съдържат подобна комбинация от представени в профил птици с разперени крила, увенчани с корона, като при печата на Христо Рачков дори е изобразена кошница (?) със същата форма.

Ако следваме тази макар и малко по-късна схема, би трябвало да приемем, че притежателят на пръстена от с. Арбанаси е носел лично име, започващо с буквата “Д” и съдържащо друга съгласна – “К”, а второто му име е включвало буквите “А”, като главна и “N” (Обр.2). Една справка в списък с лични имена на арбанасчани върху триптих от 16–17 век показва, че мъжките имена,

започващи с “Д”, са Димитрий, Дуло и Дука, като само при последния се наблюдава съчетанието на буквите “Д” и “К”¹⁰. Добра база за изследване са и няколко по-късни писмени паметника от същото селище¹¹. В поменика към триптиха от 1714 г. сред започващите с “Д” имена са: Дионисий, Димитрий, Димо, като изследователят на паметника – Ив. Снегаров, изрично отбелязва, че “въ Арбанаси често се употребявало и разпространеното между гърците име Дука”¹². Друг арбанашки поменик от 1790 г. съдържа почти същите имена с интересуващата ни буква, като името Дука е повторено два пъти¹³. Въз основа на установената популярност на това лично име, можем да приемем (не без известна доза несигурност), че името на притежателя на пръстена от некропола на църквата “Св. Димитър” е било Дука¹⁴.

Относно издирването на бащиното или фамилно име на собственика на пръстена възможностите са много повече. Може да се допусне, че то е производно от някое от срещаните през периода имена, започващи с буквата “А” и съдържащи “N”, като например: Антон/Андон; Атанас/Атанасий; Андрони/Андроний; Анастас; Андрей; Арсений и пр., които също са застъпени сред жителите на Арбанаси. Един преглед на имената, запазени върху каменни надгробия от съвременното и съименно на разглежданото селище във Великотърновско – днес в кв. Пороище на гр. Разград, позволява списъкът на възможните имена, съдържащи “А” и “N”, да се разшири. Върху надгробна плоча от 1738 г. се чете личното име Архонди¹⁵. Предвид сходния етнически състав и близката историческа съдба на тези две селища¹⁶, последната възможност за развързване на надписа от пръстена-печат е интересна.

Относно занятието на лицето, притежавало този великолепен пръстен-печат и причината за изработката му в 1789 г., на този етап на проучване могат да се градят различни хипотези. Според изследователката на българската възрожденска глиптика Анна Рошковска, търновското ателие или ателиета произвеждат печати по формулата “име – бащино име – две птици – корона”, които, макар и по-късни, са доста близки в сюжетно отношение до арбанашкия паметник. Тези символи са характерни за печатите на търговци и занаятчии¹⁷.

Притежанието на подобна скъпа вещ позволява да се предположи, че нейният собственик, живял във втората половина на 18 – първата половина на 19 век, е бил мъж с добро социално положение, който към 1789 г. вече е бил пълнолетен, а може би дори и по-възрастен. Не трябва да се забравя и обстоятелството, че той е бил погребан в близост до енорийската църква “Св. Димитър”¹⁸ или в нейната вътрешност. Като че ли не може напълно да се изключи и възможността той да е бил духовно лице, тъй като в цитирания поменик от 1790 г. (съвременен с изработката на пръстена) под името Дука се споменават двама свещеници. Надяваме се, че по-нататъшните проучвания на църквата и привличането на по-широк кръг писмени източници ще позволи по-точното, а защо не и пълно идентифициране на притежателя на пръстена-печат.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Кузев, А. Пръстени-печати от късното средновековие във Варненския музей. ИВАД, XII, 1961, 81–89.

² Пръстенът ми бе предоставен за публикуване от н. с. д-р Х. Вачев от Регионален исторически музей - Велико Търново, ръководител на археологическите проучвания в с. Арбанаси. Бих искала да му благодаря за доброто сътрудничество.

³ Находката е с пол. инв. № 366 от 2003 г.

⁴ За продължителната употреба на пръстена свидетелства и изтъняването на халката в някои зони.

⁵ Вачев, Х., М. Станчева. Археологическите проучвания на некропола при църквата "Св. Димитър", с. Арбанаси, Великотърновско. АОР, С., 2004, под печат.

⁶ Маргос, А. Късносредновековните църкви "Св. Димитър" и "Св. Никола" в село Пороище, Разградско. ИНМВ, 1986, 22 (37), 113–114.

⁷ Пак там, с. 114.

⁸ Рошковска, А. Българска възрожденска глиптика. С., 1993, 79–150.

⁹ Пак там, 122–123, 137.

¹⁰ Данните от цитирания триптих ми предостави Диана Косева, Регионален исторически музей - Велико Търново. Тя и Евгени Дерменджиев (Регионален исторически музей - Велико Търново) ми помогнаха в опитите за изясняване името на притежателя на пръстена, за което сърдечно им благодаря.

¹¹ Снегаров, И. Три гръцки поменици от с. Арбанаси (Търновско). Годишник на Университет "Св. Климент Охридски", С., Богословски факултет, XX, 1, 1942–1943.

¹² Пак там, с. 11.

¹³ Пак там, с. 12.

¹⁴ Вероятно не може напълно да се изключи и името **Doyno**, като възможна алтернатива. То е споменато като "Moysse Doyno", име на търговец от Горна Оряховица в митническите книги на Сибиу от втората половина на 17 век. Вж.: Маслев, С. Търговията между българските земи и Трансилвания през XVI–XVII в., С., 1991, 136–137, 372.

¹⁵ Маргос, А. Цит. съч., 125–126.

¹⁶ Вачев, Х. Църквите от Арбанаси до Разград и от Арбанаси до Търново – историко-археологически паралели. – Доклад, четен на национална научна конференция "Храмова архитектура и изкуство на религиозните общности в Североизточна България", Разград, 2004, под печат; Маргос, А. Село Пороище, Разградско – село Арбанаси, Търновско (исторически паралели). Музейно дело, №3, 1 окт. 1970.

¹⁷ Рошковска, А. Цит. съч., с. 189.

¹⁸ Вачев, Х. Църквата "Св. Димитър" в с. Арбанаси (предварително съобщение). Доклад, четен на международна научна конференция "Културните текстове на миналото: носители, символи и идеи", В. Търново 2003 г., посветена на годишнината на проф. дин К. Попконстантинов. Под печат.

RING-SEAL FROM THE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE
CHURCH OF "ST. DEMETRIOS" IN THE VILLAGE OF ARBANASSI
VELIKO TURNOVO REGION

Milena Stancheva

Summary

This study presents a gold ring-seal which has been found in the cemetery of the post mediaeval church of "St. Demetrios" in the village of Arbanassi. The green octagonal stone is mounted into a gold cassette. The stone is decorated with two doves, a crown, a wreath and a basket. An incised inscription is presented. It includes the year 1879 and the letters D, K, A, N. These letters probably described both first name and surname/or family name of the owner. There are several written sources from the same village (from the 16th-17th centuries to the end of the 18th century), which include the first name DUKA. We hope that the further investigations would make the problem of the possessor's full name more precise.